

Kültür Ekonomisi İçin Bir Model: Dünden Bugüne Mardin

Prof. Dr. H. Kadircan Keskinbora
Namık Kemal Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi; Mardin gönüllüsü.

Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki Mezopotamya adlı bölgeye, tarih boyunca birçok millet geldi, birbirleriyle karşılaştılar, birbirlerinden ayrıldılar, savaştılar, uzlaştılar, nihayet birbirlerine karıştılar… MÖ 8000 yıllarında, 30. ile 40. kuzey enlemleri arasında bulunan ve Anadolu'dan İran'a doğru uzanan 1500 km.lik bir alanda yapılan kazı çalışmaları sırasında çıkan kemiklerden anlaşıldığına göre koyun ve keçi sürüleri beslenmekteydi; hem tahıl yetiştiriliyor hem de hayvancılık yapılıyordu. Bu alanda, tarımın başlangıcını, ilk çiftçileri ve çobanları anlatan kitapların ortak sentezi bu olduğuna göre; Mardin de sözü edilen enlemler arasında bulunması itibariyle MÖ 8000 yıl öncesine kadar giden bir yerleşik geçmişe sahiptir, diyebiliriz.

Mardin, bilindiği üzere geçmiş pek çok uygarlığın, çeşitli inanç sistemlerinin izlerini taşıyan kendine has yapısı olan bir şehrimizdir. Tarihin ilk yerleşik ve üretime dayalı uygarlıklarının görüldüğü Mezopotamya'da yüzyıl başında ve yakın tarihlerde yapılan kazılar ışığında MÖ 4500'lerden başlayan yerleşik uygarlık izlerine rastlanmış ve Mardin'in tarihsel serüveninin binlerce yıl önce başladığı bilimsel verilerle de desteklenmiştir.

Türk bilim insanları, Mardin'de bulunan Deyrulzaferan Manastırı'nın tarih sahnesindekini yerini, "Lüminesans" tarihlendirme yöntemini kullanarak tespit ettiler. Ankara Üni. Mühendislik Fakültesi Fizik Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Niyazi Meriç ve arkadaşları, Mardin yakınlarındaki Deyrulzaferan Manastırı'nın altında bulunan Hurrilerden kalma güneş tapınağının temelinden alınan kemik ve toprak numunelerini "Tarihlendirme Araştırma Laboratuvarı"nda inceleyerek, tapınağın temelinin günümüzden 3830 yıl önce atıldığının tespit edildiğini bildirdi.

Mardin; mimari, etnografik, arkeolojik, tarihi ve görsel değerleriyle zamanın durduğu izlenimini veren Güneydoğu'nun şiirsel kentlerinden biridir. Onlarca yıl süren Gırnavaz kazılarından çıkan bilimsel kanıtlar, Mardin'in MÖ 4500'den başlayarak klasik anlamda yerleşim gördüğünü ortaya koymaktadır.

Subaru (Subartu, Subari), Sümer, Akad, Babil, Mitanni, Asur, Pers, Roma, Bizans, Arap, Selçuklu, Artuklu, Akkoyunlu, Osmanlı dönemine ilişkin birçok yapıyı ve izleri bünyesinde harmanlayabilmiş önemli bir açık hava müzesi, taş sokaklarında dolaşanlara kesintisiz ve geniş bir tarih yelpazesi sunan büyüleyici bir şehirdir. Kitaplı dinleri, değişik inançları, farklı mezhepleri, uygarlığı ve bunların köklü birikimi olan kültürleri barındıran Mardin, Mezopotamya'nın neredeyse 8000 yıllık birikimini günümüze kadar getiren bir kültürler başkentidir. Tarihi ve mimari özelliklerinden dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından UNESCO Dünya Kültür Mirası'na aday gösterilmiştir.

MARDİN'İN TAŞ YAPILARI VE BAZI MİMARİ ÖZELLİKLERİ

"Aslan yattığı yerden belli olur" atasözünden ilham alıp Mardin evlerinden söz edelim. Mardin, sivil ve dini mimari örneklerini daha çok evlerin oluşturduğu bir dokuya sahiptir. Mardin evleri Anadolu Türk (Artuklu) mimarisinin en özgün örnekleri olarak kabul edilir. Taş oyma sanatının bütün inceliklerini görebileceğiniz bu evler kiremitsiz ve düz damlıdır. Mardin'in evlerinin bazılarında dini yapılarda olduğu gibi kitabelere de önem verilmiştir. Binaların bazılarının dış cephelerinde yapım yılını da belirten kitabeler, çeşitli desenler ve süslemeler vardır.

Anadolu'daki en eski yerleşim alanlarında görüldüğü gibi bu evler dar sokaklar etrafında sıralanmıştır. Bir veya birkaç evin kullandığı çıkmaz sokaklar, evlere girişte yapılan sahanlıklar ve bazen sokak üstlerinde veya altlarında bir geçit bırakılarak (abbara) yapılmış odalar ortak kullanım alanları farklı bir yapılanmanın burada uygulandığını göstermektedir.

Kalın yüksek taş duvarlarıyla sokaktan ayrılan geleneksel Mardin evinin giriş katının en önemli mekânı, belirtilen eylemlerin büyük bir bölümünün geçtiği avludur. Giriş katı kadınlara ait bir mekân olarak mahrem nitelik kazanıyorsa da dış dünyayla ilişkinin doğrudan kurulduğu durumlara da sahip olmakla ilginç bir ikilemi yaşamaktadır. Ticari amaçlı depoların, ahırların, selamlığın yer aldığı örnekler giriş katını aynı anda erkeğe ve kadına ait kılar.

Şehidiye Camii - Kaleden görünüm

Genellikle iki katlı olan evlerin giriş katları binek ve taşıma hayvanlarının ahırlarına, ambarlarına ve depolarına ayrılmış, bu yüzden de kat yükseklikleri fazla tutulmuştur. Evlerin bazılarında ara katlara da yer verilmiştir. Bunlar ambarlarda asma kat niteliği taşımaktadır ve ahşap dikme ile kirişler üzerine oturtulmuşlardır. Bazı evlerde ise bu asma katlar dekoratif olarak yapılmıştır.

Mardin evinin süreç içinde birbirine eklenerek tümünü oluşturan yapı birimleri kapalı, yarı açık ve açık mekânlardan oluşur. Kapalı mekânlar yaşama birimleri, işlik, mutfak, kiler, depo, hela işlevlidirler. Ayvan (eyvan) genelde su elemanı ile donatılmış "selsel" oturma ve dinlenme mekânıdır. Ayvanlar sıcak yaz günlerinde oturulan, yemek yenen, yatılan ve bazı gündelik işlerin yapıldığı bir yaşama mekânıdır.

Manzara ve ovayı görmek en önemli karakteristiktir. Bu nedenle, bu anlayışla yapılan geleneksel Mardin evleri, **bir komşunun manzarası diğerinin manzarasını kapatmayacak şekilde** tasarlanmış ve uygulanmıştır. Geleneksel Mardin evleri üzerinde yer aldıkları yamacın da zorlamasıyla Mezopotamya ovasını kavrayacak biçimde yönlenirler.

Güneyden bakıldığında kademeli bir görünüme sahip olan kent dokusunda evler, giriş katları dışında, birbirlerinin cephesini kapatmayacak, etkiler sadece kendi parselleri içinde kalacak biçimde yapılanmışlardır. İki, üç, dört katlı olabilen evlerin kat adetlerini parselin, başlangıç ve bitim noktaları arasındaki kot farkına bağlı olması bu saygılı cephelemeyi sağlamıştır.

Bir müze kent olarak düşünülen Mardin'in ilçesi Midyat'ta da Mardin'dekilere benzer evlerle karşılaşılmaktadır. Bugünkü görünümü ile bir ortaçağ kentini andıran Mardin evlerinde taş işçiliğinin en güzel örnekleri görülebilmektedir. Midyat evleri de yapılanma, konum ve işçilik yönünden Mardin evleri ile benzerlik göstermektedir. Mardin'in diğer bir ilçesi olan Savur da özgün dokusunu günümüze kadar koruyan önemli bir tarihi yerleşim merkezidir. Savur'un geleneksel kent dokusu ve konut mimarisi Mardin'le benzerlik gösterir.

Geleneksel Mardin evinde çok çeşitli kültürel öğelerin varlığı söz konusudur. Ortaçağın sosyal, ekonomik, politik çerçevesinde bazı motifleriyle Türkistan'a kadar uzatılabilecek bir çizgide, daha çok güneyindeki İran, Irak, Suriye, Mısır'daki durumlarla benzerlik gösterirken; Anadolu'daki geleneksel evlerden biçimsel farklılıklar sunan Mardin evi, içinde bulunduğu bölgenin genel özelliklerinin etkisinde, kentin özel koşullarını belirleyiciliğinde oluşmuştur.

Klasik Mardin mimarisinde **hiçbir evin penceresi ötekinin penceresiyle yüz yüze gelmez.** Bu "yaşlı" kent, oldukça yüksek bir dağın üstünde "gökyüzüne komşu" bir yerdedir. Uzun ayvanlı, yüksek kubbeli bu evler yazın serin, kışın sıcak olur. Uzaktan bakıldığında birbirinin üstüne dizilmiş gibi görünen bu evlerin çatısından, komşu evin sokağı geçer. Evler hem birbirine yakındır, hem de görkemli büyüklükleri içinde yalnız başınaymış gibi görünürler. Bu evlerde, sanki hepsinin aynı tarihte yapıldığı duygusu veren bir mimari bütünlük vardır. Yakın tarihe kadar, kente eklenen yeni yapılar, bu mimariyle uyumlu olduğundan renk ve doku aynı kalmıştır. Mardin'de varlığını sürdürmüş farklı kültürlerin hepsinde de bu **insan, mekân ve doğa bütünlüğü** söz konusudur.

Kasımiye Medresesi

MARDİN'DE YAŞAM ANLAYIŞI

Kültürlerin kesişme alanı olan Mardin, Mezopotamya ile Anadolu kültürlerinin önemli bir kavşak noktasında konumlanmış olmanın sağladığı tarihi ve kültürel zenginlikler; özellikle bu kültür birikimini tatmış ve onun içinde büyüme talihine erişmiş Mardinli birçok sanatçıya eserlerindeki mitolojiye, masala, efsaneye, geleneğe yaslanan anlatımlar için tükenmez bir kaynaktır.

Mardin, tarihsel süreç içersinde -aynı yerde kesintisiz olarak- Babiller, Asurlular, Hititler, Urartular, Persler, Selçuklular, Emeviler, Abbasiler Anadolu Selçukluları, Artukoğulları ve Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri yerleşim merkezi niteliğinde olması nedeniyle oldukça renkli bir kültürel yapıya ve tarihi kalıntılara sahiptir. İlk İslami fetihlerden bugüne kadar Hanefi ve Şafii mezhepleriyle Müslümanlar, Süryani Ortodoks, Katolik ve Protestanlar, Keldaniler, Ermeni Katolik, Gregoryen ve Protestanlar, Yahudiler, Yezidiler ve güneşe tapan Şemsiler şehrin din ve mezhep dokusunu meydana getirmiştir.

Mardin'de büyümüş olmayı bir şans olarak gören sanatçılardan Murathan Mungan, mimarlık eğitimi almadan da bu türden bir kentte yaşamanın insan ruhunda uyandırdığı etkilerden söz eder: "*Süryani kiliseleriyle Artuklu camilerini aynı zamanda sevdim. Mardin'de çok eski bir mezhep olan Şemsiler gibi güneşe, ya da Yezidiler gibi Tavus-u Azam'a tapanların da olabileceğini, hatta olması gerektiğini orada öğrendim. Arapça ezanın güzel örnekleriyle, Latince ilahileri eş zamanlarda dinledim. Ağıtları ve türküleri yüreğimin uçurumlarında duydum.*" Kapı tokmaklarının, pencere pervazlarının, nişlerin, payandaların, yarım cumbaların altındaki konsolların, insan gözünü bir şekilde **kendiliğinden eğittiğini, seyretme** eyleminin öğrenildiğini belirtir.

Merkezinde bir caminin bulunduğu külliyeyi inşa ettirenin, külliyenin yaşayabilmesi için vakfettiği gelir kaynaklarını anlamak açısından Mardin Ulucami Vakfiyesi (Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı Arşivi, 605 numaralı kütük defteri, 50. sayfa, 70. sırasında kayıtlı, Kutbettin İlgazi'nin [bin Necmettin el-Artuki] vakfiyesi) okunmaya değer:

"Hayrat ve hasenat sahibi, Artuk Sülalesi ile şereflenen, İslam mülklerinin medar-ı iftiharı, Sülale-i Ertekiyye'nin güzidesi, salih, âlim, adil, mücahid, muzaffer, vatan muhafızı, Emir Timurtaş oğlu, Melik Necmeddin (Alpı) oğlu Mardin Hükümdarı Kutbettin İlgazi, Allah rızası için Mardin Kal'ası içinde iki uzun minareli büyük bir cami (Ulucami'nin batı tarafındaki minare Timurlenk'in 1304-5 Mardin istilası sırasında yıkılmıştır), medrese, sıbyan mektebi ve kuyu yaptırmıştır." Bu külliye günümüze dek gelebilmiş bulunmaktadır. Kutbettin İlgazi 19 Mart 1178 tarihinde kurduğu bu vakfın sonsuza kadar sürebilmesi için, vakfa 43 dükkân, 10 bağ, 6 bostan tarlası ve 4 mezra vakfetmiştir.

İster "çokkültürlü" densin ister "çoklu toplum" densin, etnisite kilit kavramı oluşturmaktadır. "Çokkültürlülük" deyimi, etnik grupları, bir bahçe olarak dünyanın farklı renklere sahip çiçekleri olarak ifade eder. Birleşmiş Milletler kaynaklarında, dünyada halen 5000 civarında etnik grup, 6000 civarında da dil kaldığı belirtilmektedir. Avrupa Birliği istatistiklerinde, birlik içinde malum dillerin dışında 42 azınlık dili olduğu, birlik sınırları içinde 14 milyon kişinin ise tek lisan konuştuğu belirtilmektedir. Bu açıdan da Mardin'in ne kadar zengin olduğu kolaylıkla anlaşılabilir.

Mardin, **bir arada yaşama** deneyimlerinin taçlandığı şehirdir. Bu tacı Mardin'in başına oturtan kültür de -bence dünyanın en zarif medeniyeti olan- **Selçuklu Medeniyetidir**: Kadim Mezopotamya kültürlerinin (Sümer, Asur ve diğerleri) birikimi üzerine sosyopolitik sistemin farklı din ve etnisiteleri kavrayan, koruyan ve yaşatan **Selçuklu-Artuklu yönetimi.**

Mardin'i ziyaret etmiş onbinlerce insanın duygularına tercümanlık yaptığına inandığım, hem gezip hem de gezdiği yerleri yazarak aktaran bir gezgin-yazar hanımefendinin, Sn. Pervin Mısırlıoğlu'nun kaleminden Mardin'le ilgili izlenimleri aktarmak istiyorum:

"Mardin'in deniz gibi ovalarına Kasımiye Medresesi'nden baktık. Biz de Kasımiye Medresesi'nin hayat havuzunu, kafes pencerelerini ve o ruhani aydınlığın tadını çıkardık yukarıda. Yaşantımızın oradaki felsefeden ne kadar uzaklara düştüğünü hüzünle gördüm. Dışarıda dünya güzeli Mardinli çocuklarla tanıştık. Kızlardan boncuklu bilezik aldık.

Gerçekte ölülerle, yaşayanların mekânları uzak değil birbirinden. Mezarlıklarla dip dibe ve sükûnetle giden bir yaşam var orada. Oralıların dediği gibi "bir yanda ezan öte yanda çan" iç içe. **Türkiye'de ve belki de dünyada dinler arasında bu kadar benzersiz yakınlık az görülür cinsten**. Dinler, diller, insani haller üzerine konuştuk ve bir kez daha anladık ki onlar gerçek hayatları ile demokrasinin bile sınırlarını aşmışlar… Hepsi ayrı dillerde birlikteler. Biz kardeşiz ve kardeşçe yaşamalıyız demenin erdemiyle yaşıyorlar...

Mardin, bir arada yaşama deneyimlerinin taçlandığı şehirdir. Bu tacı Mardin'in başına oturtan kültür de -bence dünyanın en zarif medeniyeti olan- Selçuklu Medeniyetidir: Kadim Mezopotamya kültürlerinin (Sümer, Asur ve diğerleri) birikimi üzerine sosyopolitik sistemin farklı din ve etnisiteleri kavrayan, koruyan ve yaşatan Selçuklu-Artuklu yönetimi.

Mardin'de bahar uyanmış... Mardin ovalarında kiraz ağaçlarının, badem ağaçlarının çiçekleri patlamış. Yolumuzun üzerinde kuru yemişçiye uğradık ve mavi bademler, nemli karpuz çekirdekleri, leblebinin harika halleri ile tanıştık. Şekerlisi, kırıklısı, kavrulmuşu ile leblebinin Mardinlisine bayıldık. Meğer leblebinin üretimi çok önemliymiş. Ben sadece Çorum'a mal etmişim bu işi."

Mardin sokaklarında her esnaf aynı terbiye ile selamladı bizi. Karşılık beklemeyen ve hiç "satıcı" olmayan tok gözlü, mert, hafif utangaç duruşları ile alışverişler yaptık. Biz aldık, onlar satmadı. Arsız, yüzsüz değiller, ısrarcı hiç...

"Nasıl bir coğrafyaydı bu her taşın altında bir servet barındıran?"

MARDİN VE KÜLTÜREL DEĞER ZENGİNLİKLERİ

Mardin; mimari, etnografik, arkeolojik, tarihi ve görsel değerleri ile zamanın durduğu izlenimini veren Güneydoğu'nun şiirsel kentlerinden biridir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerin en eski şehri ve bir dinin doğuş ve yayılış merkezi (Süryanilerin toplu olarak Hıristiyanlığı kabulü) niteliklerine de sahip olan Mardin ili, turizm kaynakları ve doğal güzellikler açısından da oldukça zengin bir yapıya da ev sahipliği yapıyor. Mardin, gerek mimari

gerek sanatsal açıdan tarihi değeri olan camiler, türbeler, kiliseler, manastır ve benzeri dini eserler barındırmaktadır.

Mardin, tarihi "İpek Yolu" üzerindedir, Mardin güzergâhında 5 han ve kervansaray mevcuttur. Kent merkezinde, Ulu Cami çevresinde oluşan ticaret merkezini, hanları ve her bir sokağın bir sektöre ayrıldığı geleneksel çarşıları, çarşının çevresinde oluşan mahalleleri gezerken, sosyal ve ekonomik gereksinimlerin tarihsel gelişimle uyumlu olarak nasıl çözüldüğünü de gözlemlemek mümkündür.

Kültür turizmi, geleneksel tanımlaması ile bölge üzerinde geçmişte yaşamış toplulukların geriye bıraktıkları mimari yapıların, eski kültürel değerlerin, etkinliklerin, sosyolojik olayların, yemek kültürü, toplumsal gelenek ve göreneklerin, sanat eserlerinin korunması ve günümüz insanına aktarılması temeline dayanan turizm çeşididir; bu değerlerin turizme arz edilmesi ve turizmde ilgi ve gelir artırıcı olarak kullanılmasıyla ilgili bir kavram olarak kullanılmaktadır.

Mardin'in ilçelerinde de çok sayıda kültürel değer bulunmaktadır. **Kızıltepe**'de Artuklu ihtişamını yansıtan Ulu Cami, Taşköprü, Tarassut Kulesi, Şahkulubey Kümbeti, Harzem Harabeleri günümüze kadar ayakta kalan tarihi hazinelerdir. Sümerler devrinden beri mesken olduğu tahmin edilen **Mazıdağı**'ndaki Dermetinan Kalesi, Sultan Şeyhmus, Pir Hattap Türbeleri; taş devrinden kalma Zambırhan ve Asrihan mağaraları özellikle önemlidir. **Midyat**, mimari yapıları, kadim dinsel merkezleri ve gümüş işçiliğiyle ünlüdür. El sanatları açısından önemli bir yöre olan ilçe, turistik açıdan oldukça çekicidir. Dünyaya ışık tutacak, medeniyetler tarihine yeni bir sayfa açacak Gırnavas Höyüğü **Nusaybin**'dedir. Morin Şehir Kalıntısı, Morin Kalesi, Dimitros Kalesi, Mor Ambaham Manastırı, Yeni Kale, Şirvan Kalesi, Mor Yakup Kilisesi ve kilisenin 5-6 metre derinlikte bulunan zemin katta Mor Yakup Mezarı, Mor Evgin Manastırı, Mor Yuhanna Kilisesi, Üzüm Suyu Kanalı, Selman-i Pak, Şeyh Ali Tepesi, Pir Kemal Türbesi, Arap Kışla, Bağdat Köprüsü, Tak-ı Zaferin önemli tarihi yerlerdir. Zeynel Abidin Camisi, Hz. Muhammed'in 13. torunlarından olan Zeynel Abidin ve onun kız kardeşi Zeynep'in türbelerinin bulunduğu ilçenin en önemli camisidir. Pers Kralı Darius adına kurulan **Dara** kenti; su kanallarıyla, barajıyla, yaşam birimlerine ait kalıntılarıyla -kentin detayları daha derinlemesine ortaya çıkarıldığı ve kentin üzerine konuşlanan günümüz yerleşimlerinin kirliliğinden temizlendiği takdirde- dünyanın görülmesi gereken antik kentlerden en değerlileri arasında yerini alacaktır. Asurlar, Persler, Romalılar, Bizanslılar ve Türk İslam Devletlerinin hâkimiyetlerinin bıraktığı antik değerler, **Ömerli**'yi zengin bir kültür merkezi kılmaktadır. Fafah Kalesi, Beşikkaya Harabeleri, Göllü Harabeleri ve merkezde bulunan Kilise Harabeleri görülmeye değerdir. **Yeşilli**, doğanın cömertçe oluşturduğu yemyeşil bir vadinin içinde mesire yerleriyle ün salmıştır. Romalılar devrinde yapılmış su kanalları, çeşmeler, bentler ve değirmenler görülmeye değer antik eserlerdir.

Mardin'de gün yüzüne çıkarılmamış antik yapılara, yeni arkeolojik kazılarla da ulaşmak üzere; yapılmakta olan kazı çalışmalarına yeni projelerin de eklenmesi mümkündür. Bu açıdan, çiçeği burnunda üniversitemiz, Artuklu Üniversitesi bünyesinde iddialı bir arkeoloji bölümü oluşturulmalı ve bu konuda kendini ispatlamış üniversitelerimizle işbirliği içinde çalışmalar yapılmalıdır. Yeni çalışmaların başlaması, mevcut ve başlayacak olan çalışmaların yurtiçi ve yurtdışında duyurulması turizme ilgiyi katlayarak arttırır.

Kasımiye Medresesi - İç görünüm

Mardin, tarihsel zenginliklerinden başka, bu birikimle oldukça zengin bir mutfağa da sahiptir. Kaburga, kibbe (işkembe dolması), etli ekmek, I'rok (kızartılmış, yassı içli köfte), sembusek (börek görünümlü kapalı lahmacun), ikbebet

Dara Antik Kenti

(haşlanmış içli köfte), peksimet, muhammara, pekmezli omlet, erik yahnisi (elluciye), bu oldukça zengin mutfaktan verebileceğim birkaç örnektir.

Mardin'in badem şekeri ve leblebisi başta olmak üzere oldukça zengin çerez çeşitleri vardır. Bıttım ağacından yapılan katkısız sabun, el yapımı keçe ürünler, "telkâri" sanatıyla işlenmiş kuyumculuk eserleri, ipek eşarp, eski taş kalıplarla basılmış yazmalar gibi zengin kültürel kaynaklara da sahiptir. "Reyhani" başta olmak üzere yerel müziği var. Dinleyenin hayran kaldığı bu özgün müziği sanatseverlere duyurmak isterim. Mardin'de uzun kış gecelerini müzik ve sohbetlerle zenginleştiren "Leyle" geleneğini canlandırmak gereklidir.

Zevkler ve mutluluklar… Güneşin doğuşundan, batışından, Mezopotamya'nın okyanusu andıran sonsuz manzarasının ruha işlemesinden, binlerce yılın özütü olan öyküler ve sohbetlerden zevk alabilmek… Bunlara sahip olmak ancak kültürle mümkündür. Kültür edinmeye de emek vermelidir insanlar. Ve, bunu fazlasıyla bulabilecekleri yerdir Mardin.

MARDİN VE KÜLTÜR TURİZMİ ETKİNLİKLERİ

Geç fark edilen ancak gelecek vaat eden sektörlerden biri hiç kuşkusuz turizm. Turizm politikalarının sadece "deniz-güneş-kum" üçlemesine dayandırılması yanlışından dönülmeye başlandı. Son yıllarda hem dünyada hem de Türkiye'de artmaya başlayan kültür ve inanç turizmi, Mardin'in binlerce yıldan beridir sahip olduğu kapasiteyi ortaya koymuştur. Kültür Turizmi açısından Mardin eşine az rastlanır zenginliklere sahip bir şehirdir, ev sahipliği yaptığı uygarlıklardan bir hayli eser ve iz kalmıştır.

Kültür turizmi, geleneksel tanımlaması ile bölge üzerinde geçmişte yaşamış toplulukların geriye bıraktıkları mimari yapıların, eski kültürel değerlerin, etkinliklerin, sosyolojik olayların, yemek kültürü, toplumsal gelenek ve göreneklerin, sanat eserlerinin korunması ve günümüz insanına aktarılması temeline dayanan turizm çeşididir; bu değerlerin turizme arz edilmesi ve turizmde ilgi ve gelir artırıcı olarak kullanılmasıyla ilgili bir kavram olarak kullanılmaktadır.

"Fast food" eğilimi yerini doğal yiyeceklere ve "özellikli lezzetler"e bırakmaya başlamıştır. Bu açıdan Mardin ve çevresi, yerel lezzetleriyle de ilgi çekmekte hayli başarılı olacak güç ve potansiyele sahiptir.

Kültür; **kalite ve seçkinlikle** ilişkilendirilirken, turizm; **ticaret ve kitlesellik**le ilişkilendirilmektedir.

O halde, kültür turizmi işbirliğine dayanır, hem kültürün hem de turizmin var olması gerekir. Kültür turizminin şehrimize ve bölgemize katacağı katma değer hiç kuşkusuz çok önemlidir. Kültür turizminde turistler hareket halinde olmalarından dolayı bir noktada değil, geniş bölgede hareket ettiklerinden, yaptıkları harcamalar da bölge halklarına homojen olarak dağılmaktadır. Kültür turizmi ile harmanlanan önerilerin pazarlama yöntemleri ile pazarda liderliğini koruyacağını yeni turizm çeşitleri, tehditler kadar fırsatlar da sunacaktır.

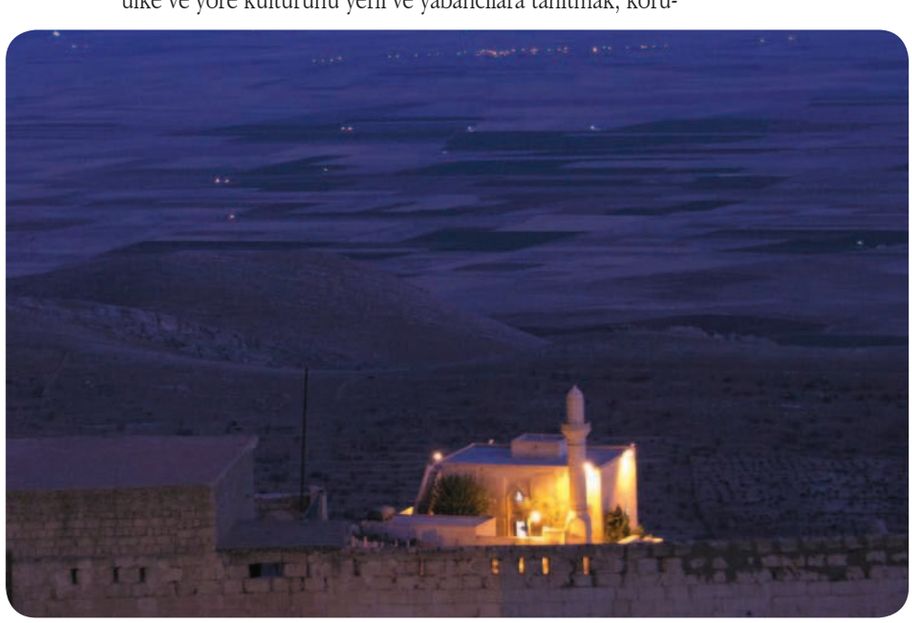
Mardin, tarihsel zenginliklerinden başka, bu birikimle oldukça zengin bir mutfağa da sahiptir. Kaburga, kibbe (işkembe dolması), etli ekmek, I'rok (kızartılmış, yassı içli köfte), sembusek (börek görünümlü kapalı lahmacun), ikbebet (haşlanmış içli köfte), peksimet, muhammara, pekmezli omlet, erik yahnisi (elluciye), bu oldukça zengin mutfaktan verebileceğim birkaç örnektir.

Turizm sektörünün tek başına yarattığı istihdam, sanayi sektörünün sağladığı istihdam kadar olmayabilir; ancak, üzerinde dikkatle durulursa ve geliştirilirse istihdamın arttırılabileceği anlaşılır. Tedarikçi sektörlerle birlikte değerlendirilse bu oran daha fazla artar.

TURİZMİN KÜLTÜREL VE SOSYAL İLİŞKİLERE ETKİLERİ

İletişim ve ulaşım araçlarındaki gelişmeler insanların değişik kültürleri görme, öğrenme, tanıma merakını arttırmış; bu arzu da kültür turizmini doğurmuştur. Günümüzde insanlar eski medeniyetlerin ya da kültürlerin izlerini görmenin yanı sıra yerel kültürlere de ilgi duymaya başlamışlardır. İklim koşullarına bağlı kalmadan turizmi tüm yıla yaymak, ülke ve yöre kültürünü yerli ve yabancılara tanıtmak, korumak, geçmişe ve geleceğe sahip çıkmak için kültür turizminin geliştirilmesi önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Turizm, kültürel etkileşime neden olan bir faaliyettir. Seyahatler ve konaklamalar sırasında kurulan ilişkiler sonucunda farklı sosyal ve kültürel yapılara sahip toplumlar arasında bilgi alışverişi yaşanabilir. Turizm, toplumların dünya görüşünü ve başka ülke insanlarıyla ilgili düşüncelerini etkileyen sosyal bir olaydır. Turist olarak başka ülkelere seyahat eden insanlar o ülke insanlarını çeşitli açılardan etkilediği gibi onlardan da önemli ölçüde etkilenmektedir. Mardin'i ve ülkemizi ziyaret eden turistlerin ülkelerine çok daha olumlu duygularla dönecekleri kanaatindeyim. Kültür turizminin bizzat kendisi propaganda ve reklam aracıdır. Kaliteli turizm faaliyetlerinin dünya barışına da katkısı olacağına inanıyorum.

Mardin'den akşam manzarası

TURİZM VE KÜLTÜRÜN EKONOMİYE ETKİLERİ

Turizm, milyonlarca insanın katıldığı ve birçok etkinliğin bir arada bulunduğu kitle hareketi niteliği kazanmıştır. Turizm sektörü; uçak şirketleri, deniz ulaşım araçları, tren, kiralık araba şirketleri, pansiyonlar, restoranlar ve toplantı merkezleri gibi kimi büyük, kimi küçük iş kollarından oluşan alt sektörlerle bağlantılıdır. Ayrıca turizm, günümüzde telekomünikasyon ve enformasyondan sonra 21. yüzyıla damgasını vuran, dünyanın üç temel hizmet sektöründen biri durumundadır.

Türkiye ekonomisinde turizm önemli bir yer tutar. Özellikle 1980 yılından bu yana dış turizm alanında yaşanan gelişmeler, ülkemiz ekonomisine büyük bir katkı sağlamaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye, diğer ülkelerdeki insanlar için önemli bir çekim merkezi haline gelmiştir. Turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı 1980 yılında % 0,6 iken, 2009 yılında % 8'e ulaşmıştır. Turizm gelirlerinin toplam ihracat içindeki payı da % 29'a yükselmiştir.

"Geleneksel, otantik, yöresel" gibi tanımlamalar, daha çok kültürün ekonomik açıdan değerlendirilmesinden sonra ortaya çıkmış olgulardır. Turistik ürün çeşitlendirilmesinde dünya markası yaratmada en etkili rolü kültürel kaynaklar oynar. Diğer bir ifadeyle, talep yaratma, talep çeşitlendirme, turistik ürün yaratma, ürün çeşitlendirmede kültür turizmi ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Mardin bir marka haline gelmiştir. Mardin'e özgü ürünlerin de tescil edilerek markalaştırılması gerektiğine ve bu konularda da başarılı olunacağına inanmaktayım.

Tarihi Mardin taş evlerinden biri

MARDİN VE KÜLTÜR EKONOMİSİ

Kültür ve ekonomi, bir bütünün iki parçası gibidir. Farklı endüstrilerin ve taratıcı sektörler gibi alanların özerkleşerek etkinleşmesiyle kültürün yönetilebilir bir ekonomik alan olduğu anlaşılmıştır. Her türlü ideolojik ve duygusal engele rağmen bu sürecin başlaması, öncelikle kültürel araştırmaların farklılaşmasına neden olmaktadır. Yeni kültür bağlamları, yeni sistemleri, araçları, ürün ve hizmetlerle aktörleri de beraberinde getirmiştir. Var olan kültürel bellek hızla elektronik, sanal ve dijital ortama aktarılmaya başlamıştır. Kültürel yaratım, aktarım ve tüketim farklılaşmıştır. Dünyada ve dolayısıyla Türkiye'de kültür ekonomisi kapsamına pek çok ürün, hizmet, faaliyet, kurum, aktör ve sistem dahil edilmekte ve değerlendirilmektedir.

Dünya ekonomik düzeni, bugün kaliteden çok "farklılıklar ve özgünlükler" temelinde kurgulanmakta ve işletilmektedir. Bu nedenle de yaratıcılık (inovation), temel belirleyici olarak öne çıkmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinin çelik ve kömürden arınan birçok bölgesinde, yeni alternatif arayışlar çerçevesinde kültür ekonomisine ağırlık verildiğini görüyoruz. İspanya ve İngiltere gibi ülkelerde endüstriyel gelişmenin azaldığı ve işsizliğin arttığı bölgelerde, kültürel aktivitelerin fazlalaştırıldığına, AB'den alınan fonlar ile yeni müzeler, konser salonları, film yapım stüdyoları kurulduğuna şahit oluyoruz. Bunun en belirgin örneğini Almanya'da Ruhr Havzası'nda görmek mümkün. Almanya'nın çelik ve kömürde kalbi olan Ruhr Havzası'nda artık eski maden ocaklarının, eski çelik fabrikalarının kültür merkezleri durumuna geldiği ve yeni iş sahalarının açıldığı kültür uzmanları tarafından bilinmektedir. Kültür endüstrisi Almanya'da, Fransa'da çok büyük ekonomik boyutlara ulaşmış durumda. Artık Avrupalının en fazla ele aldığı konuların başında, bir taraftan kültürel boyutta kendilerini tanıtırken diğer taraftan kültür ve sanattan maddi gelir elde etme açılımları gelmektedir.

Kültür ekonomisi, endüstrisi, ulusal ve yöresel kültür ekonomisindeki belleğin ve bu bellekte yer alan uluslararası imgelerin önemidir. İşadamlarımızın, "müze" projeleri ile bir kültür alanı oluşturma çabaları, sanatsal çalışmalara sponsorluk yapmaları, toplumsal bellekte önemli ilham kaynakları oluşturur. Sabancı Topluluğunun katkısıyla kurulan Mardin Kent Müzesi bunun en güzel örneklerinden biridir.

Kültür ekonomisiyle ilgili faaliyetler sadece geçmişi izlemeyi sağlamaz, tarihten dersler çıkarılmasına da hizmet eder, günümüze ve geleceğe ışık tutar, bugünkü değerlerimizin ileriye taşınması (Örneğin 100 yıl sonra Türkiye'ye, bu yazı özelinde Mardin'e gelecek insanlara), bugünlerde bu topraklarda yaşayanların etkinliklerinden bir şeyler iletebilmek gibi bir işlevi de vardır. Bu nedenle, kültürel çeşitliliğin ve zenginliğin korunması yanında zenginleştirilmesi de düşünülmelidir. Koruma-kullanma dengeleriyle sağlanabilen kazanımlar yanında, özellikle mimari ve sanayi üretimlerinde

de günümüzde yaşayan insanların yaşam tarzlarını ileriye aktarabilecek bir anlayış değişikliğine ihtiyaç bulunmaktadır. Kültürün bir önemli özelliği de toplumların yaşamlarını kaliteli hale getirmek yönündeki çabalarının bir göstergesi olmasıdır. Önceki uygarlıkların yaşadıkları mekânları, kentleri, günlük hayatlarını anlamak ve aktarmak temelinde değerlendirilen kültür ekonomisi, bizden sonrakilere de bu anlamda bizden bir ileti olacağı için önemlidir.

100 yıl sonraki kültür tanıtımımız, antik çağlardan kalan eserlerin tanıtımı olmamalıdır. Bugünkü değerlerimizin hiç olmazsa bir kısmını, ilerdeki nesillere aktarma imkânlarını açmamız gerekir. Mimarlarımızdan, müzik, resim ve diğer alanlardaki sanatçılarımızdan, fikir adamlarımızdan, mutfağımızdan, köylerimizden, törelerimizden, atalarımızdan kalanlara neler ekleyebildiğimizi araştırmalı ve bu konuda gayret göstermeliyiz. Örneğin, bugün ziyaret etmek istediğimiz mimari yapılardan 500 yıl ve üzerinde yaşlı olanlarına kaç tane ilave yapılabildiğini düşünmeliyiz. Osmanlı devri yapılarına Cumhuriyet döneminde yapabildiğimiz katkıları gözden geçirmeliyiz. Örnekleri birçok konuda çoğaltmak mümkündür. Bu açıdan, yerel üretimlerimizden örneğin sabun çeşitlerinin arttırılmış olması, kanaatimce Mardinli üretici ustaların yaptığı bir katkıdır.

Kültürel bellek ve imge merkezli kent markalarının oluşturulmasına, kültür ekonomisi kapsamında, özel bir önem verildiği görülmektedir. UNESCO Kültürel Miras Sözleşmeleri ve diğer açılımları, Avrupa Kültür Başkentleri Projesi ve Tarihi Kentler Birliği'nin faaliyetleri hatırlandığında, konu daha iyi değerlendirilecektir. Mirasın yanında yazar, şair, ressam, heykeltıraş, müzisyen ve fotoğraf sanatçısı gibi kent tutkunları, dahası kentsel imge yaratıcıları, herhangi bir kenti marka haline getirebilirler. "Seyahat fikrinin oluşturulmasında popüler romanların ve gezi yazılarının" etkisi dikkate alındığında edebiyat ile turizm arasında, sanılanın aksine, ne denli güçlü bağların var olduğu görülecektir. Prag için Kafka, Salzburg için Mozart nasıl imgeleştirilmişse İstanbul için örneğin Yahya Kemal şiirleri, Münir Nurettin besteleri birer imgedir.

Sanat ve edebiyatın, tek başına bir kenti kültür turizminin merkezi haline getirebileceğini kabul etmek gerekir. Mısır ve firavunlarla ilgili yazılan romanlar, çekilen filmler, yayınlanan belgesellerle bütün dünyada Mısır'a karşı nasıl bir ilgi oluşturduğunu anlamak gerekir. Mevlana ve Nasreddin Hoca gibi zirve şahsiyetler, diğer bir ifadeyle ana imgeler etrafında kent ve ülke, kültürel ekonomik niteliğe ve içeriğe, işleve sahip markaya dönüştürülebilir. Mardin'de din (Şeyhülislamlığın çözemediği sorunlarda Mardinli bilginlere danışıldığını hatırlatalım) ve din dışı bilimlerde öne çıkmış yazar, sanatçı, mimar ve bilim insanlarının etkinlik ve ürünlerini değerlendirmek gereklidir.

21. yüzyılın "kültür yüzyılı" olacağını ifade edebiliriz. Bu nedenle, Türkiye'nin gelecekteki en önemli gücünü, kültürel belleği ve bu bellekten etkili bir şekilde yararlanan uzmanları oluşturacaktır. Ulusal ve kentsel ölçekte kültürel bellekten hareketle özgün ürünler yaratacak, tanıtacak ve değerlendirecek çok yönlü kültür profesyonellerine ihtiyaç vardır.

Kültür değerlerimize yenilerinin eklenerek gelecek nesillere intikali ve o tarihlerde gezdirilebilecek yerlerimiz oluşmasına, müzelerimizde sergilenebilecek daha fazla çeşitte obje ve eserler üretilmesine, bunların bugünden itibaren kalıcı olabilecek bir anlayışla ele alınmasına ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Kültür, her dönemde ekonomik boyuta sahiptir. Bununla birlikte bağımsız bir alan olarak kültür ekonomisinin açıkça ifade edilmesi, son birkaç yılda ortaya çıkmıştır. Türkiye'de hızla gelişmekte olan bir kültür ekonomisi alanından söz edebilmek mümkündür. Dünyada ve dolayısıyla Türkiye'de kültür ekonomisi kapsamına pek çok ürün, etkinlik, mekân, sistem dahil edilmekte ve

MARDİN DÜŞÜNCELERİ

Ben
Enginleri tanımlama yetkisi
Görüyorum kendimde.
Çünkü ben,
Gözlerimi açtığım günden beri
Ve her gün
Göre göre büyüdüm
Göğün ve yerin sonsuzluğunu.
Sindire sindire içime
Seyrederim
Ovamızın ufkunu.

Yıldızlar
Benim en samimi arkadaşlarım.
Yaz mevsimleri boyunca
Ve hatta baharlarda
Onlarla uyur onlarla uyanırım.
Gündüzüm gökyüzüyle
Gecem gökyüzüyle geçer.
Enginlerde yüzer
Enginlerde yaşarım.
"İnsanı sevmek" tanımını da
Yapabileceğime inanıyorum.
Çünkü ben
Farklı görüş, farklı tutum
Farklı din ve farklı kültürleri
Saygının ve sevginin
Potasında eritmiş
Bir şehrin çocuğuyum.

Ben iliklerime dek
Hissederek
Büyüdüm hoşgörüyü.
Şanslı olduğumu bilirim
Öğrendiğim için bu büyüyü;
Çünkü ben Mardinliyim.

Prof. Dr. H. Kadircan Keskinbora

değerlendirilmektedir. Dünya kültür piyasasında rekabet kızışmakta, standardizasyon, yeniden yapılandırma ve üretim, tescil/kendine mal etme (Yunanistan'ın Hellim peyniri, Karagöz, musakka, baklava vb. Türk kültür unsurlarını sahiplenmesi gibi) sorunları sık sık gündeme gelmektedir.

Sanat eserlerinin estetik değerini ortak bir değer anlayışı ile ifade edebilmeyi ekonomiye dönüştürerek başarabiliriz. Bu yüzdendir ki kültür ekonomisi güzel sanatları iki farklı açıdan değerlendirir: Yatırım değeri parasal getiri ile ifade edilir, ikinci açıdan ise tüketim malı olarak sanatın estetik getirisi vardır.

Turizmin kaynağını oluşturan doğal varlıkların yanı sıra geçmişten günümüze kadar toplumların meydana getirdiği çe-

Tarihi dokuya göre yapılmış bir otobüs durağı

şitli uygarlık ve sanat harikalarının yeryüzünde oluşumunu ve dağılışını sağlayan etkenler turizm, coğrafya ve kültürü birleştirmektedir. Turizmde çekicilik çok önemli bir faktördür ve coğrafi bilgilere büyük bir bağlılık gösterir. Çekicilik kaynaklarına bağlı olarak çok çeşitli turizm türleri, turistik, kültürel ve ekonomik etkinlikler ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakılarak Mardin ve çevresinin coğrafik özelliklerinden de yararlanıp, kültür ekonomisi aktörü olabilecek çok sayıda faaliyet çeşitliliği (tescillenip markalaşan ürünler, Mardin'in çok zengin kültürel değerlerini edebiyat, mimarlık, tarih, müzik, sinema ve diğer sanatsal-bilimsel değerlendirme ve ticaret faaliyetleri, komşu ülkeleri de kapsayan yıl boyu sürdürülebilir kültürel, inanç, kırsal, atlı doğa, ekoturizm vb. turizm, festival, yarışma, fuar, panayır, kongre vb. etkinlikler) yaratabiliriz.

21. yüzyılın "kültür yüzyılı" olacağını ifade edebiliriz. Bu nedenle, Türkiye'nin gelecekteki en önemli gücünü, kültürel belleği ve bu bellekten etkili bir şekilde yararlanan uzmanları oluşturacaktır. Ulusal ve kentsel ölçekte kültürel bellekten hareketle özgün ürünler yaratacak, tanıtacak ve değerlendirecek çok yönlü kültür profesyonellerine ihtiyaç vardır. Başta Türk halkbilimi olmak üzere kültürü araştıran bütün akademik birimlerin, bu doğrultuda yeniden yapılandırılması, akılcı bir yaklaşım olacaktır. Bu genel çerçeve içinde Mardin'in de kendine özgü kültürel kaynak ve değerlerinin öne çıkarılması ve bu ekonomik hareketin getirisinden payını alması gerekir. Kültür ekonomisi, zaten özel bir yer olan Mardin'in farklı karakterlerini barizleştirerek değerine değer katacaktır. Talep çeşitliliği yaratacak, yeni iş olanakları da sağlayabilecektir.

Yazımı, "Mardin Düşünceleri" adlı şiirimle sonlandırıyor, saygılar sunuyorum.